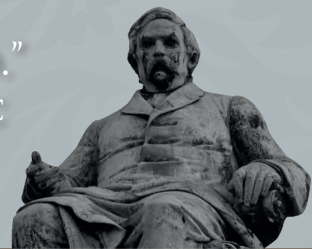

2023. december 7–8-án a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, a Szegedi Tudományegyetem, valamint a Magyar Felsőoktatási Szövetség – együttműködésben a Gál Ferenc Egyetemmel és a Szeged-Csanádi Egyházmegyével – konferenciát szervezett, amely a Trianon és a magyar felsőoktatás projekt 7. ülészaka volt. A konferencia előadásai a két világháború közötti magyar felsőoktatás és kulturális élet számos területével, az impériumváltás során a felsőoktatási intézményhálózat területén elszenvedett veszteségekkel, azok kezelésével, illetve nemzetközi párhuzamaival foglalkoztak. A kötet a szegedi konferencia előadásainak szerkesztett anyagait egybegyűjtve húsz tanulmányt tár az olvasók elé.

„...HAZUDNI NEM SZABAD.”
DEÁK FERENC

Ára: 5000 Ft

**MAGYAR
NAPLÓ**

TRIANON ÉS A MAGYAR FELŐOKTATÁS VII.

VERITAS
Történetkutató Intézet és Levéltár

38.

VERITAS
Történetkutató Intézet és Levéltár

TRIANON ÉS A MAGYAR FELSŐOKTATÁS

7. KÖTET

A VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, a Szegedi Tudományegyetem,
a Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség, együttműködésben a Gál Ferenc
Egyetemmel és a Szeged-Csanádi Egyházmegyével

2023. december 7–8-án a Szegedi Tudományegyetemen rendezett
konferenciájának előadásai

Szerkesztette és lektorálta: Ligeti Dávid – Orosz László – Ujváry Gábor
A mutatókat készítette: Kocsis Annamária

VERITAS

Történetkutató Intézet és Levéltár

MAGYAR NAPLÓ

Budapest, 2026

A konferencia megrendezését és a kötet megjelentetését a Szegedi
Tudományegyetem és a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

© Szerzők, 2026
© VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, 2026
© Magyar Napló, 2026

ISBN 978-963-541-182-5
ISSN 2498-728X

TARTALOM

Fizel Natasa: 150 éve a pedagógusképzésért. A polgári iskolai tanárképzés professzionizációja (1868–1947)	7
Tóth István: Mozgalom egy főiskoláért. A szegedi Balkán Akadémia története	32
Szabó Katalin: „Tekintetes Tanártestület! Nagy idöket élünk...” Az orvosi kar az 1918–19-es tanévben a tanári kari jegyzökönyvek tükrében	47
Toth Szilárd: A Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem utolsó tanéve (1918/19) és az egyetem román átvétele	65
Gausz Ildikó: À La Strasbourgeoise. A strasbourgi egyetem 1918–1919. évi német–francia hatalomátvételének folyamata mint lehetséges párhuzam	81
Biró István: Egy magyar egyetem megalapítására tett kezdeményezés története, avagy a kolozsvári felekezeti közti egyetem 1920–1921 között	118
Vajda Tamás: Teleki Pál és Bethlen István szerepe a száműzött kolozsvári egyetem Szegedre kerülésében	136
Toth Szilárd: Trianon és a magyar kulturális elit kivándorlása Erdélyből	163
Tóth Marcell: A numerus clausus a szegedi sajtóban	187
Nóvik Attila: Női intézeti munkatársak a szegedi egyetemen (1921–1940)	202
Tóth Krisztina: Glattfelder Gyula kiutasítása Romániából és a csanádi egyházmegye székhelyének áthelyezéséhez vezető út (1923–1931)	232
Kiss-Pető Apor: Glattfelder Gyula keresztényszociális tevékenysége alulnézetből. Az 1923–1930 közötti újszegedi Szent Imre Kollégium lakóinak társadalmi háttere	261
Máté Zsuzsanna: Sík Sándor szegedi irodalomtudományi és esztétikai munkásságáról (1929–1945)	269
Tasiné Csúcs Ildikó: „Mi egy törzsnek vagyunk a két hajtása.” Szent-Györgyi Albert, mint a Horthy Miklós Tudományegyetem első rektora az 1940/41-es tanévben	286
Király Sándor: A debreceni Református Hittudományi Kar (1914–1948) hallgatói bázisa. A teológiai hallgatók társadalmi összetétele, támogatásai és a hallgatói anyakönyvek vizsgálatából levonható következtetések	305
Molnár László: A budapesti Mensa Medica	338
Ligeti Dávid: Női hallgatók arányszámainak változásai a két világháború között a Műegyetem hallgatói törzskönyvei tükrében	347

Seres Attila: Egy muszlim diák a magyar felsőoktatás rendszerében. Tagán Galimdzsán tanulmányi előmenetele (1922–1929)	353
Orosz László: „Alapos a gyanú, hogy [...] pángermán mozgalmat terjesztenek.” Adalékok a németajkú egyetemisták Suevia egyesületének pécsi fiókszervezetéhez (1926)	381
Hollósi Gábor: Az egyetemi és főiskolai hallgatók felvételének újabb szabályozása 1940-ben	400
Névmutató	411
Helynévmutató	427

„ALAPOS A GYANÚ, HOGY [...] PÁNGERMÁN
MOZGALMAT TERJESZTENÉK.”
ADALÉKOK A NÉMETAJKÚ EGYETEMISTÁK SUEVIA
EGYESÜLETÉNEK PÉCSI FIÓKSZERVEZETÉHEZ (1926)

Mostani tanulmányom szerves folytatása a *Trianon és a magyar felsőoktatás* projekt korábbi köteteiben megjelent írásaimnak, illetve ama célkitűzésemnek, hogy ebben a kontextusban a magyarországi német nemzetiségű egyetemistákkal kapcsolatos ismereteinket – melyek ma még meglehetősen gyér mozaikká állnak össze csupán – minél több építőkockával gyarapítsam. Konferenciasorozatunk egyik előző rendezvényén beszéltem már a németajkú hallgatók politikai aktivizálódásának I. világháborút megelőző szakaszáról, szervezetté formálódásukról, illetve „a magyar korona országaiból való német főiskolások” Bécsben, 1899-ben megalakult egyesületéről.¹ Egy másik tanácskozáson a német diákságnak az I. világháborús vereséget és az 1918. őszi forradalmi időszakot kísérő dilemmáiról, a hazai német nemzetiségi mozgalom állampatrióta kontra autonomista irányvonalához fűződő viszonyáról, továbbá a húszas évek elején létrehozott német hallgatói egyesületekről: a Longobardiáról, a Gothiáról, a Sueviáról.² Egy külön alkalmat szenteltem annak is, hogy milyen szerepet játszottak a sueviás német hallgatók (akik a későbbiekben a hazai németiség radikalizálódó, volksbundista irányzatának keménymagját fogják alkotni) az 1933. tavaszi budapesti diákzavargásokban.³ Ezúttal pedig a német hallgatói mozgalom országos, nagybani folyamatainak egyik lokális (pécsi) mellékszála kapcsán szeretnék adalékokkal szolgálni.

Kiindulási pontunk ezúttal is az lehet, ami az említett korábbi előadásaim mind-egyikének gondolati vezérfonalát alkotta: a hazai német nemzetiségi mozgalom vezetése hamar ráébredt, hogy a népiségi harc elengedhetetlen előfeltétele egy céltuda-

¹ OROSZ László: A hazai sváb egyetemisták hallgatói mozgalmának kérdéséhez. Az első világháborút megelőző időszak. In: *Trianon és a magyar felsőoktatás III.* Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár–Magyar Napló, 2020. 43–70.

² Uő.: Sváb egyetemisták hallgatói mozgalma az I. világháború után. In: *Trianon és a magyar felsőoktatás IV.* Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár–Magyar Napló, 2021. 297–314. (A továbbiakban: OROSZ, 2021.)

³ Uő.: A budapesti egyetemisták utcai zavargásai Bleyer Jakab 1933. májusi parlamenti beszédét követően. In: *Trianon és a magyar felsőoktatás V.* Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár–Magyar Napló, 2022. 191–224. (A továbbiakban: OROSZ, 2022.)

tos és elkötelezett értelmiségi réteg kitermelése. A „deutschvölkisch” gondolat iránt fogékony németajkú egyetemistákból tehát közösséget formáltak, mely aztán szívesen vállalta, hogy a hatóságok szemei elől gondosan rejtett, ám igen hatékony népi-ségi propaganda révén megállítsa a hazai németek felgyorsult asszimilációját, illetve felszítsa az önvédelmi reflexeket és a szunnyadó népi öntudatot.

Szükség is volt erre, merthogy a csonkaországi sváb közösség kulturális állapota csakugyan válságosnak volt nevezhető. Ne tévesszen meg minket az, hogy a műveltségi viszonyok terén (felületesen szemlélve) mindig is a németek álltak legjobban a magyarországi nemzetiségek közül, és az sem, hogy az analfabetizmus (eltekintve a nem nemzetiségként nyilvántartott zsidóktól) messze náluk volt a legalacsonyabb. Ez ugyanis elfed egyéb fontos szegmenseket, így a pusztán írás-olvasáson túlmutató *anyanyelvi kultúra* hiányát, továbbá elfedi az oktatási rendszer magasabb lépcsőfokaihoz *anyanyelven* történő hozzáférés nélkülözését. Az 1923-ban engedélyezett⁴ nemzetiségi népiskolák többsége csupán „C-típusú” volt, vagyis a kisebbségi nyelv helyett magyar nyelven folyt a tanítás, az anyanyelvet pedig csak kvázi „idegen nyelv” gyanánt oktatták.⁵ És az is tény, hogy németnyelvű közép- és felsőfokú oktatási intézmények egyáltalán nem léteztek.⁶

⁴ 110.478/1923. VIII/a. VKM. sz. rendelet „a 4800/1923. M.E. sz. kormányrendelet 18. §-ában az elemi népiskolákra vonatkozólag foglalt rendelkezések végrehajtása tárgyában” (1923. augusztus 24.). *Hivatalos Közlöny*, 1923/17. 251–253.

⁵ A rendelet alapján a nemzetiségi népiskolák három típusát (A, B, C) állították fel, melyekből – az amúgy rendkívül könnyen befolyásolható – szülői értekezletek választhattak. Az A-típusban a kisebbség nyelvén zajlott az oktatás, a magyar nyelv rendes tárgyként való kötelező tanításával. A B-típus vegyes tannyelvű oktatást jelentett, itt anyanyelven folyt a természettudományi tárgyak, a fizika, a kémia, továbbá a gazdasági ismeretek, illetve a rajz és a kézimunka oktatása. Magyarul történt viszont a földrajz, a történelem, az állampolgári ismeretek és a testnevelés tárgya, s persze a magyar nyelv oktatása. Ugyanakkor mindkét nyelven folytak (magyarul és anyanyelven egyaránt) a nyelv- és beszédgyakorlat foglalkozások, illetve az írás, az olvasás, a számolás és az ének órák. Végül a C-típusú iskolákban, melyeket – tárgyilagosan szemlélve – még igen nagy jóindulat mellett sem lehet nemzetiségi iskoláknak tekinteni, magyar nyelven folyt a tanítás, az érintett kisebbség anyanyelvével pedig idegen nyelvként foglalkoztak a tanulók. 1926-ra, az új rendszer érdemi felállása idejére 419 német nemzetiségi iskolát sikerült létrehozni (48 A-, 63 B- és 308 C-típusút), a fejlődés iránya azonban azt mutatta, hogy a két véglet felől a közép (a B-típus) irányába orientálódtak, ami nem is csoda, hisz a hétköznapi életben való boldoguláshoz a vegyes tannyelv által elősegített kétnyelvűség volt optimális.

⁶ A témához részletesebben BELLÉR Béla: A nemzetiségi iskolapolitika története Magyarországon a legújabb korban. *Baranyai Művelődés*, 1973/4. 11–24. – FÜZES Miklós: Die Nationalitäten-Schulpolitik Ungarns zwischen 1918 und 1945. *Suevia Pannonica*, 7 (1989). 57–67. – TILKOVSKY Loránt: Német anyanyelvi oktatás a katolikus elemi népiskolákban (1919–1944). *Századok*, 1995/6. 1251–1274. – OROSZ László: A hazai németiség közoktatásügye a két világháború között. *Somogy*, 2021/3. 73–81.

Nem véletlen konstatálhatta a harmincas évek közepén Kovács Alajos, a statisztikai hivatal elnöke, hogy az elemi iskolák szintjét elhagyva „minél feljebb megyünk a műveltségi lépcsőn, annál kevesebb németet látunk [...]” Mindezt adatokkal is alátámasztotta: „Azoknak a német anyanyelvűeknek a száma, akik legalább középiskolai végzettséggel rendelkeznek, mindössze 7005, ezek közül főiskolai végzettségű 1562. A németiség szellemi elitje, vezetésre hivatott része tehát igen kevés, mindössze 1,5%-a az egész népességnek. Ez a szám is az utolsó tíz év alatt ezerrel csökkent.” Ám nem csupán az alig több mint másfél ezer diplomás miatt fájhatott a feje a hazai német mozgalom vezérkarának, hanem amiatt is, mert az öntudatos hazai német értelmiség kitermelése nem feltétlen az egyetemi közegben, hanem már annál is korábban kudarcra ítéltetett. A tudós statisztikus nem is kertel e tekintetben, amikor azt állítja, „a középiskolákba felkerülő német ifjúság túlnyomó része, mire iskoláit elvégzi, nyelvében és érzésében annyira magyarrá válik, hogy tudni sem akar a németiségről, mint nemzetiségről”, így aztán „[...] ez a beolvadás olyan tökéletessé válik, hogy az így átalakult németeket már csak nevük különbözteti meg a tősgyökeres magyaroktól, vérük és nyelvtudásuk sem más, mint a többi magyaroké.” Ezért már-már bántó őszinteséggel jósolja meg, hogy „[...] a háború óta keletkezett német nemzetiségi mozgalom dacára, amely fő céljának tűzte ki német értelmiségi középosztály kialakítását, [...] ez az értelmiségi középosztály nemhogy kialakulna, hanem mindinkább vissza fog fejlődni.”⁷

A hazai német mozgalom vezéralakja, Bleyer Jakab – a budapesti Tudományegyetem professzora, a kommün bukása utáni első négy ellenforradalmi kormány minisztere, a hungarus és patrióta érzület, valamint a történeti magyar állam területi integritásának korábbi lánglelkű védelmezője – a húszas évek közepétől mind gyakrabban kényszerült körömszakadtáig védelmezni a hazai németek nemzetiségi jogosítványait az államilag elősegített asszimiláció ellenében. Ennek során alakja a magyar közvélemény szemében az egykori hazafiból mindinkább a germanizáció és az államellenes felforgatás gyűlölt szimbólumává torzult, aki politikailag immár

⁷ Az idézetek helye Kovács Alajos: *A németek helyzete Csonka-Magyarországon a statisztika megvilágításában*. Budapest, Hornyánszky, 1936. 20, 22. – A szélesebb kontextushoz OROSZ László: Magyar statisztikus a német „Volksboden” árnyékában. Kovács Alajos a német népesség dunántúli terjeszkedéséről. In: *Tudomány, oktatás, kultúra a két világháború közötti Magyarországon*. Szerk. M. PELESZ Nelli. Szeged, Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány, 2019. 79–91. – Ld. továbbá a korabeli német mozgalom népismereti bibliájaként szolgáló alapművet: *Das Deutschtum in Rumpfungarn*. Hrsg. Bleyer, Jakob. Budapest, Verlag des „Sonntagsblattes”, 1928. (Ennek III., statisztikai profilú fejezetét Johann Schnitzer – egykori gothiás jogászhallgató – állította össze.)

egyre elszigeteltebben igyekezett maga köré gyűjteni a német ügynek elkötelezett, tehetséges fiatalokat.⁸

Ebben a helyzetben jelentkezett nála 1925 őszén egy baranyai jogászhallgató, Karl Steiner, aki két németországi – Freiburgban teljesített – szemeszter után hazatérve, szűkebb pátriájában, Pécsen kívánta lezárni tanulmányait. Ebben a pécsi jogi kar sem támasztott számára akadályt, hisz két külföldi félévét zökkenőmentesen beszámították,⁹ majd pedig a képzést befejezve a jogtudományi doktorátust is elnyerte.¹⁰

Megszokott és jól bejáratott metódus volt Bleyer környezetében, hogy a mester, latba vetve befolyását és kapcsolatrendszerét, fiataljainak kétszemeszteres külföldi ösztöndíjakat szerzett, amelyek számukra a legmagasabb szintű szakmai ismeretek elsajátítása mellett az ideológiai szemléletformálás terén is hasznosnak bizonyultak. A Bleyer ajánlásával német egyetemekre kiküldött hallgatóknak ugyanis tanulmányaik mellett feladatát képezte az is, hogy jártasságot szerezzenek a „népiségi munka” ekkorra már kidolgozott módszereiben, továbbá hogy odakint rendszeres és a „tényleges állapotokat” tükröző információkkal lássák el a német sajtót, a különböző népiségi egyesületeket és az állami szerveket a magyarországi németiség helyzetével kapcsolatban. Az ösztöndíjakat – Bleyer *Sonntagsblatt* c. hetilapjától érkező tanulmányi segélynek feltüntetve – egy a weimari Németországban 1923-tól működő szervezet, a Vereinigte Stipendienfürsorge für das Auslandsdeutschtum folyósította azoknak a hazai német ifjaknak, akiket maga Bleyer válogatott ki „népi megbízhatóságuk” alapján.¹¹

Ezek után természetes volt, hogy külföldi ösztöndíjukról hazatérve beszámoltak patrónusuknak, és magukat itthon is hasznosítani kívánva további feladatokra jelentkeztek. Így tett most Steiner is, ahogyan két évvel öelötte ugyanígy járt el a budapesti

⁸ Bleyer nemzetiségpolitikai küzdelméhez PRITZ Pál – MARCHUT Réka: Kisebbségpolitikák – nemzetközi érőterben. Bleyer Jakab/Jakob Bleyer példáján. *Regio*, 2017/1. 5–40.

⁹ Steiner kérelmét, miszerint két rendes hazai és két külföldi félév sikeres teljesítése után 1927 januárjában bocsássák őt II. alapvizsgára, az egyetem jog- és államtudományi kara 1926. december 20-án megtartott IV. rendes kari ülésén – a két külföldi félévet beszámító 485/1925-26. D. sz. határozat nyomán – engedélyezte. Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár (a továbbiakban: PTE EL), VIII. 104.b. 15.d. 218/1926-27.

¹⁰ A Molnár Kálmán dékán által szignált felterjesztés nyomán – „miután a m. kir. Erzsébet-tudományegyetem jog- és államtudományi Kara folyamodót mindazokból a tudományokból, amelyek a *jogtudományi* doktori fok elnyerésére kívántatnak, szigorúan megvizsgálta és elkészültnek találta” – az egyetem rektora 1930. január 29-re tűzte ki Steiner doktori avatását. PTE EL, VIII. 101.b. 34.d. 1436/1929-30. – Beszámoló erről a helyi sajtóban: Doktorrávatások [sic!] a pécsi egyetemen. *Dunántúl*, 1930. január 30. 4.

¹¹ TILKOVSKY Loránt: A weimari Németország és a Duna-medence német kisebbségei. *Századok*, 1980/2. 201–228., 216. (A továbbiakban: TILKOVSKY, 1980.)

Suevia egyesület megalapítója és első vezetője, Stefan Steyer¹² orvostanhallgató is, aki egy berlini ösztöndíj után hazatérve az 1923-as tavaszi félévet már Budapesten kezdte, s gyűjtött maga köré olyan fiatalokat, mint a későbbi népcsoportvezető, Basch, majdani helyettese, Goldschmidt, továbbá Rothen, Mühl, Albert, Faulstich, Mischung, Leber, Annabring, Tafferner stb. – csupa ismert név a német mozgalom, illetve a Volksbund ismerői szemében. Őket és a Suevia budapesti szervezetét azonban korábban már bemutattam.¹³

Steiner a Bleyertől kapott instrukciók birtokában lelkesen tért haza Baranyába, hogy minél több, a német ügyért tenni hajlandó egyetemistát gyűjtsön maga köré és vonjon be a konspirációba. Pécs a lehető legkedvezőbb színhely volt e tevékenységére. A város ugyanis egy egész régió központja volt. Megyeszékhely, a maga igazgatási funkcióival, a szomszédos megyékre is kiterjedő hatáskörű felsőbb bírósági központ, és persze a katolikus egyházmegye székhelye. Pécs ráadásul iskolaváros is volt: kiváló középiskolák működtek itt, köztük például a jezsuiták humángimnáziuma, a ciszterciek reálgimnáziuma, továbbá egy állami főreáliskola, egy leánygimnázium, egy felsőbb kereskedelmi iskola.¹⁴ A még magasabb szintű, felsőfokú tanulmányokra ott volt a katolikus papi szeminárium vagy épp a tanítóképző, 1923 óta pedig a Pozsonyból Pécsre költöző Tudományegyetem.¹⁵ A diákság jelenléte pezsgő kulturális légkört teremtett a városban.

¹² Steyer István (1899–?), orvos. Az I. világháború két utolsó évében teljesített katonai szolgálata után Berlinben folytat orvosi tanulmányokat, ahonnan 1923-ban települ vissza Budapestre: a tavaszi félévre már itt iratkozik be, s szervezi meg már ez év végén a Suevia egyesületet, melynek első vezetője. A német mozgalom azonban nem itthon hasznosítja őt. 1935-től már ismét a Reichban él, s folytat orvosi praxist a berlin-hermsdorfi kórházban, miközben a hazai német mozgalom ifjúradikálisainak (Népinémet Bajtársak) bizalmi embereként, összekötőjeként szolgál az NSDAP Rosenberg-féle külügyi szerve (Außenpolitisches Amt) és az SS felé. A II. világháború idején – immár a Volksdeutsche Mittelstelle állományában – jelentős szerepe van abban, hogy Berlin a Volksbund vezetőségében egyre inkább a visszacsatolt bácskai és erdélyi területek világnézeti nemzetiszocialista személyiségei felé orientálódik, háttérbe szorítva az egyre inkább „puhánynak” tartott népcsoportvezetőt, Bascht.

¹³ A felsorolt személyek és a budapesti Suevia kapcsán OROSZ, 2021.

¹⁴ Az itt felsorolt intézmények (a pécsi iskolák ennél jóval bővebb körével egyetemben) korabeli értesítői elérhetők az Arcanumon és a Hungaricanán.

¹⁵ A város és az egyetem szimbiózisáról LENGVÁRI István: A város és az „árva leány” – Pécs és az Erzsébet Tudományegyetem. *Limes*, 2004/4. 83–92. – Az egyetem Pécsre költözéséről Uő.: Az Erzsébet Tudományegyetem alapítása, a pozsonyi és budapesti évek története. *Per Aspera ad Astra*, 2014/1. 15–24. – KISS József Mihály: A Pozsonyi Egyetem válságos időszakának történetéhez. *Gerundium*, 2020/1–2. 142–156. – LIGETI Dávid: Trianon hatása és a numerus clausus a pécsi Erzsébet Tudományegyetem tanácsulési jegyzőkönyvei tükrében. In: *Trianon és a magyar felsőoktatás IV.* Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár–Magyar Napló, 2021. 77–93., 77–80. – Uő.: A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem kálváriája 1919–1923 között. *Somogy*, 2023/4. 27–32.

Igen fontos körülmény az is, hogy Pécs – az ún. „Schwäbische Türkei”¹⁶ szíveként – a németiség szempontjából is regionális központ volt. A „Schwäbische Türkei” a német történeti és néprajzi terminológiában a Dunántúl délkeleti részén fekvő – Baranya, Tolna és Somogy megyék egyes járásainak megfeleltethető, etnikailag kevert s ezért e kritériumok mentén egzakt módon nehezen körülrajzolható – mintegy 15 ezer km² nagyságú terület, ahová az oszmán-török hódoltság összeomlását követően a szervezett (állami és magánföldesúri) kolonizáció folytán jelentős számú németajkú telepés érkezett. A XVIII. századtól kezdve mintegy 200 itteni településen megkapaszkodó német kolonistákat a velük együtt élő magyar és délszláv népesség egységesen „sváboknak” nevezte, függetlenül azok szűkebb származási helyétől. Az I. világháború után a megcsonkított országterület legnagyobb (majd negyedmiliós) német közössége élt itt.¹⁷

Steiner számára tehát – a kedvező körülmények folytán – széles merítés lehetősége kínálkozott a társak verbuválását illetően. Az 1925/26-os tanév őszi félévét aktív és céltudatos munkával töltötte, sorra kereste fel az egyetem összes karának előadótermeit, és a lehető legtöbb német családnevű diákkal igyekezett beszédbe elegyedni, illetve megnyerni őket az ügynek. Alig néhány hétre volt szüksége a sikerhez: az első fecskék egymásra találása révén (Steiner mellett Hübler, Pertschy, Karl és Prettl tudományegyetemi hallgatók részvételével) megszületett a későbbi pécsi Suevia ötfős magja.¹⁸ Többnyire Steiner Felsőbalokány utcai szállásán találkoztak, s eközben a közös programok, az állandó vasárnapi kirándulások, legfőképp azonban izzó „deutschvölkisch” elkötelezettségük okán igen hamar összekovácsolódtak. Szerencsés körülmény, hogy e kezdeti szárnybontogatást autentikus forrás révén tudjuk rekonstruálni. Rendelkezésünkre áll ugyanis az első tagok egyikének

¹⁶ Az elnevezés eredetéhez ld. GINDER, Paul: Zur Herkunft des Namens „Schwäbische Türkei”. *Archiv der Suevia Pannonica*, 10 (1981). 88–103.

¹⁷ *Die Schwäbische Türkei. Lebensformen der Ethnien in Südwestungarn*. Hrsg. FATA, Márta. (Schriftenreihe des Instituts für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde; 5.) Sigmaringen, Thorbecke, 1997. – Ld. még SCHUON, Gottlob: *Die nordöstliche Schwäbische Türkei. Ein Beitrag zur Geographie des deutschen Bauerntums im heutigen Südungarn*. Stuttgart, Ausland und Heimat, 1936. – WEIDLEIN, Johann: *Die Schwäbische Türkei. Beiträge zu ihrer Geschichte, Sprach- und Volkskunde, I–II*. München, Ungarndeutches Sozial- und Kulturwerk, 1967, 1980. – GINDER, Paul: Die Entdeckung der Schwäbischen Türkei. Kulturbilder aus dem südungarischen Siedlungsgebiet. In: Uő.: *Ungarn und Deutsche. Aufsätze zur donauschwäbischen Geschichte und Kulturgeschichte*. Budapest, Landesselbstverwaltung der Ungarndeutschen, 1999. 86–102. – HARTMANN, Rudolf: *Die Schwäbische Türkei und ihre Volkstrachten*. München, Südostdeutsches Kulturwerk, 1992. (Gazdag képanyaggal és alapvetően néprajzi jellegű válogatott szakirodalommal.)

¹⁸ Ehelyütt szeretnék köszönetet mondani a PTE Egyetemi Levéltár vezetőjének, Lengvári Istvánnak a németajkú hallgatókra vonatkozó dokumentáció összeállításához nyújtott hatalmas segítségéért.

viszaemlékezése, mely évtizedekkel később, már az NSZK-ban született.¹⁹ August Prettl-ről van szó, aki 1924-ben a pécsi ciszterci gimnáziumban érettségizett,²⁰ majd a pécsi tudományegyetemre iratkozott be, s bár előbb négy szemesztert elvégzett az orvosi karon, utóbb mégis magyar–német szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett,²¹ ezután pedig – az álláskeresés kezdeti nehézségeit az ÁDOB segítségével leküzdve²² – Pestszenterzsébet, Csongrád és Kispest állami gimnáziumaiban tanított,²³ mígnem 1942-ben a német népcsoport vezetése a bajai Volksbund polgári iskola igazgatójává emelte.²⁴

¹⁹ PRETTL, August: Erinnerungen an Jakob Bleyer und an die Suevia Turcica, Fünfkirchen. *Archiv der Suevia Pannonica*, 9 (1978/1979). 75–84. (A továbbiakban: PRETTL, 1978/1979.)

²⁰ *A ciszterci rend pécsi róm. kath. Nagy Lajos-reálgimnáziumának értesítője az 1924–25. iskolai évről.* Pécs, 1925. 35. (Az 1923–24. tanév végén érettségi vizsgálatot tett tanulók.) Érdekes, hogy a táblázat ama rovatában, mely a továbbtanulás tervezett irányáról tájékoztat, Prettl Ágoston (szül. Mecsekjánosi, 1905) ekkor még a jogi pályát tünteti fel; hasonlóképp mint osztálytársa Hornung György (szül. Pécsdevecser, 1904), aki később a pécsi Suevia szervezetben is társa lesz, ám vele ellentétben kitartott a jogi pálya mellett, így 1935 tavaszán másodfokon már ő védte a későbbi Volksbund-vezér Bascht nemzetgyalázási perében (első fokon még Bleyer veje, Kußbach Ferenc).

²¹ Tanítási gyakorlatát a pécsi állami főreáliskolában teljesítette, ismét csak egy sueviás társával, a francia–német szakos Hering Jánossal együtt: *A pécsi magyar királyi középiskolai tanárképző-intézeti Gróf Széchenyi István Gyakorló Reáliskola 1931–32. tanévi értesítője.* Pécs, 1932. 46. (Gyakorló tanárjelöltek.)

²² Az Illés József egyetemi tanár elnöklete alatt álló Állástalan Diplomások Országos Bizottsága (ÁDOB) a tanulmányi előmenetel és a képzettség mellett elsősorban a szociális szempontokat vette figyelembe, amikor a nála jelentkezettek elhelyezését az egyes minisztériumok hatáskörébe tartozó intézményeknél kijárni igyekezett. A sajtó által közzétett hosszas listán Prettl neve a válás- és közoktatásügyi minisztérium révén „állami foglalkoztatáshoz jutottak” között jelenik meg. Vö. Ezer állástalan diplomás elhelyezése a minisztériumokban. *Pesti Hirlap*, 1934. április 25. 6. – Ld. még: Ezer név, ezer állás. Kiket helyeztek el a kormány akciója során az állástalan diplomások közül? *Budapesti Hirlap*, 1934. április 25. 8.

²³ *A pestszenterzsébeti m. kir. áll. Kossuth Lajos Reálgimnázium értesítője az 1933–1934. iskolai évről.* Pestszenterzsébet, 1934. 8, 12, 19. – *A csongrádi m. kir. állami Szent Imre Gimnázium értesítője az 1937–38. iskolai évről.* Csongrád, 1938. 16–17. (A tanári testület névjegyzéke és munkaköre.) Az értesítő szerint tanári és osztályfőnöki feladatai mellett Prettl cserkészvezetőként segítette az 1937. szeptember 10-én megalakult 553. sz. Szent Imre cserkészcsapat tevékenységét (uo. 22.), továbbá kisegítő prefektusa volt a gimnáziumban tanuló, a Csongrád város környéki községekből való diákok elhelyezésére 1927-től működő Szent Imre fiúinternátusnak (uo. 36–37.). – *A kispesti m. kir. állami Deák Ferenc Gimnázium évkönyve az 1939–40. iskolai évről.* Kispest, 1940. 14–15. (A tanári testület névjegyzéke és munkaköre.) A tanári kar társadalmi tevékenységét összefoglaló fejezetből az is kiderül, hogy Prettl ekkoriban leventeoktató is volt, valamint a Foederatio Americana dominusa. (uo. 17.). – A hazai német ifjúság és a leventemozgalom viszonyához ld. VITÁRI Zsolt: A leventeintézmény és a magyarországi német kisebbség ifjúsága. *Századok*, 2025/2. 351–389.; továbbá a német ifjúság szélesebb kontextusához Uő.: *Volksbund és ifjúság. Dokumentumok a magyarországi német ifjúság történetéből, 1925–1944.* Pécs, Kronosz, 2015.

²⁴ *Jahresbericht der deutschen Bürgerschule des Volksbundes der Deutschen in Ungarn Baja für das Schuljahr 1941/42. / A Magyarországi Németek Szövetsége bajai német tannyelvű polgári iskolá-*

A pécsi Suevia-kör életében az első igazán fontos esemény már 1925 novemberében eljött. Steiner, aki rendszeres kapcsolatban állott mind Bleyerrel, mind pedig a budapesti Suevia egyesülettel, arról tájékoztatta társait, hogy meghívást kaptak a fővárosi sueviások összejövetelére („Festkommers”), mely alkalmából maga Bleyer is fogadni kívánja őket.²⁵ Budapestre érkezve a Suevia két legfontosabb tagja, a fön-
tebb említett Steyer és Franz Rothen²⁶ várt rájuk a pályaudvaron. Másnap este való-
ban sor került az egyesületi programra, melynek színhelye Bleyer és körének törzs-
helye, a budai Duna parton, a Vízivárosban található „Három verébhez” címzett
vendéglő volt. Előtte azonban, még a délelőtt folyamán, Bleyer látta őket vendégül,
mégpedig saját lakásán, a Múzeum körüti egyetemi épületek közelében fekvő Mik-
száth Kálmán téren – ott, ahol majd 1933 tavaszán a feltűzött magyar diákok véres
összetűzésbe keverednek a mesterük lakását védelmező németajkú sueviás hallga-
tókkal.²⁷

Bleyer, a céljait és a népiségi motivációikat feltérképezendő, alaposan kikér-
dezte őket, és látható megnyugvással konstataálta, hogy többnyire szabad foglalko-
zású értelmiségi pályát választottak, ami az államtól való függés helyett egzisztenci-
ális szabadságot, ily módon zsarolhatatlanságot fog számukra biztosítani a népiségi
munka végzése során. Mesterük ezután nemzetiségpolitikai körképet adott nekik,
vázolva az anyanyelvű népiskolai oktatás tudatos sorvasztását, a csak nemrégiben
engedélyezett Magyarországi Német Népművelődési Egyesület (MNNE)²⁸ vidéki

---

Jának évkönyve az 1941/42. iskolai évről. Közzéteszi PRETTL Ágoston. Baja, 1942. – Az iskola igaz-
gatója az 1942/43-as és az 1943/44-es tanévben is Prettl maradt. Vö. *Magyarország tisztii cím- és*
névtára, 49. (1942) 527., Uo. 50. (1943) 566., Uo. 51. (1944) 583.

²⁵ PRETTL, 1978/1979. 78.

²⁶ Rothen Ferenc (1899–1965), a temesvári piarista gimnázium, ill. a frontszolgálat után 1919-ben Bu-
dapestben kezd orvosi tanulmányokat (de nem fejezi be). A Gothia, majd a Suevia egyesület karakte-
res személyisége, bár Bleyerrel való kapcsolata idővel megromlik (részint nehezen kontrollált szemé-
lyi ambíciói miatt, részint mert – állítólag – sikkasztott a hallgatói egyesület kasszájából). 1933 után
a hazai német mozgalom radikálisainak egyik vezéralakja, a Német Munkaközösség hétfős vezető-
ségének tagja, Basch híve, majd riválisa a Népinémet Bajtársak (a Volksbund elődszervezete) sorá-
ban. A német mozgalom számos tagjának „önvédelmi” motivációjú radikalizmusával szemben ő vi-
lágnezeti nemzetiszocialista, a Szálasi mozgalmával való összefogás híve és propagátora, ami miatt
Basch-sal végérvényesen szakítanak. Rothen 1936-ban bekapcsolódik a hungarista mozgalomba,
1938-tól a nyilaskeresztes pártban, titkári rangban, ő felel a kül- és kisebbségpolitikai kérdésekért.
1939 februárjában – a nyilaskeresztes párt betiltásakor és vezetőinek internálásakor – Rothennek
sikerül a Reichba menekülnie, ahol a külügy kelet-európai referense lesz, s az SD támogatásával
a Volksbund és a nyilasok összebékítésén fáradozik. A II. világháború után a felelősségre vonást
elkerülve Bonnban, a kitelepítettekért felelős minisztérium sajtóosztályán tevékenykedik.

²⁷ Mindezekről részletesebben OROSZ, 2022.

²⁸ Magyarországi Német Népművelődési Egyesület – MNNE (Ungarländischer Deutscher Volks-
bildungsvereine – UDV). 1923 júniusában engedélyezett, ám tényleges működését csak 1924 augusz-

szervezetei alapításának blokkolását, a vidéki közigazgatás túlkapasait,²⁹ s különösen „Baranya királya”, Keresztes-Fischer Ferenc főispán leplezetlenül németellenes magatartását. Konkrét feladatokat is kaptak Bleyertől. Látván a pécsi szervezeti csíra megjelenését, elsőként ennek megerősítése, német öntudatú diákokkal való bővítése, szervezetté alakítása vált szükségessé. Ezzel párhuzamosan a budapesti és a pécsi német diákok kapcsolatát is el kellett mélyíteni: remek lehetőséget teremtenek majd erre a népművelődési egyesület védnöksége alatt a későbbiekben állandósuló különféle nemzetiségi rendezvények (például a svábbálok, a fúvós és egyéb népzenei találkozók, s persze az MNNE éves közgyűlései).³⁰ Bleyer kérésére ezek lebonyolításában az egymással kooperáló fővárosi és vidéki sueviás diákságnak mindenkor szervezői feladatokat kell vállalnia. Végül pedig azt is lelkükre kötötte Bleyer, hogy budapesti tartózkodásaik során feltétlenül keressék fel őt minden alkalommal, s úgyszintén rendszeres kapcsolatot tartsanak a népművelődési egyesület helyi csoportjaival a vezetésével is.³¹

A kis csoport lelkileg feltöltődve tért vissza Pécsre, ahol a kitűzött feladatok mind-egyikében gyors sikereket értek el. Egymás után nyerték meg maguknak a német érületű diáktársakat az egyetemről, és a helyi középiskolákban is megvetették a lábukat. Hét újabb egyetemista csatlakozott, ami által már 1926 folyamán több mint duplájára, 12 főre nőtt a tagság. Ráadásul az újak a politikai aktivitás tekintetében

---

tusában (a kormány iránt lojális Gratz Gusztáv elnökletével és Bleyer ügyvezető alelnökségével) megkezdő, mérsékelt irányvonalú, alapvetően kulturális irányultságú szervezet, amely – integráló törekvéseinek megfelelően – gyűjtőhelye lett a mérsékelt és magyarbarát, de a radikális és „deutschvölkisch” irányvonalú nemzetiségi erőeknek is. A Bleyer halála után bekövetkező szakadás, majd az eljelentéktelenedő szervezet kényszerű önfeloszlatása (1940) a Basch vezetésével tovább radikalizálódó csoport (Volksbund) térnyerését tette egyértelművé. Működéséhez ld. BELLÉR Béla: *A Volksbildungsverein-től a Volksbundig. A magyarországi németek története 1933–1938*. Budapest, Új Mandátum, 2002. – SPANNENBERGER Norbert: *A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között, 1938–1944*. Budapest, Lucidus, 2005. 58–83. – SEEWANN, Gerhard: *A magyarországi németek története. I–II*. Budapest, Argumentum, 2015. II. 238–244.

²⁹ A Bethlen-kormány nemzetiségpolitikai „kirakatintézkedései” úgyszólván hatástalanok maradtak a közigazgatás közép- és alsóbb szintjén, ahol a tisztviselők jóformán nemzeti és hazafias kötelességüknek tekintették, hogy ahol csak lehet, gáncsolják a (differenciálatlanul) „pángermánnak” tekintett német mozgalom törekvéseit, illetve a legfelsőbb szinten engedélyezett jogosítványait. Vö. MARCHUT Réka: A helyi közigazgatás viszonya a helyi német kisebbségi törekvésekhez (1920–1940). In: *A magyarországi németek elmúlt 100 éve. Nemzetiségpolitika és helyi közösségek*. Szerk. EILER Ferenc – TÓTH Ágnes. Budapest, Társadalomtudományi Kutatóközpont–Argumentum Kiadó, 2020. 31–49.

³⁰ A Bleyer körül gyülekező német diákságnak az efféle rendezvényeken betöltött szerepe kapcsán ld. ALBRICH, Gerhard – CHRIST, Hans – HOCKL, Hans Wolfram: *Deutsche Jugendbewegung im Südosten*. Bielefeld, Ernst und Werner Gieseking, 1969. 117–118.

³¹ PRETTL, 1978/1979. 78–79.

is érezhetően erősítették a csapatot, némelyikük (Georg Hornung, Viktor Guszmann) – a Baranya Vármegyei Levéltár anyagainak tanúsága szerint – a későbbiekben a Volksbund helyi tevékenységének igen fontos szereplője lett.³² Ily módon megerősödve – még az 1926-os év folyamán – „Suevia Turcica Fünfkirchen”³³ néven ténylegesen is kinyilvánították megalakulásukat, s fiókszervezetként csatlakoztak a három évvel korábban létrejött budapesti Suevia hallgatói egyesülethez. (Megjegyzendő, hogy a bejegyzésük nem történt meg: ők sem, ahogyan a fővárosi központi egyesület sem kapta meg soha a belügyminisztériumi jóváhagyást, így voltaképp féllegálisban működtek.)³⁴

A következő években újabb pécsi hallgatók csatlakoztak (Löffler, Müller, Pfundstein, Rauh, Weichsel), sőt gyarapodást eredményezett az is, hogy néhány, a tanulmányait Budapesten megkezdett egyetemista már Pécssett zárta le stúdiumait (Erwin

³² A mohácsi járás főszolgabírójának a főispánhoz írott jelentése (1934. december 23.) szerint Püspökmárok és Liptód községekben az MNNE által szervezett felvilágosító esteken Budapestről Basch, a helyiek közül a versendi „dr. Guszmann” voltak az egyesület előadói. A jelentéstevő szerint „az idegen [értsd: szerb] megszállás alól való felszabadulás óta mindinkább lanyhultak a németeknek a magyar állameszme szempontjából kárhozzátandó volt törekvései. Aggályaim vannak [...] az oktatói tanfolyam által kiváltandó hatást illetően; tartok tőle, hogy újból fellángolnak a régi törekvések, de legalább is felkorbácsoltnak a kedélyek [...]” MNL BaML, IV.401.a (Baranya vármegye főispánjának iratai. Bizalmas iratok), 294/1934. – 1941-ből való a m. kir. rendőrség pécsi főkapitány-helyettesének Pécs város főispánja számára készített beszámolója, melyben a Volksbund Baranya vármegyei szervezetének vertikális felépítését ábrázolja. Ebből a Suevia pécsi (illetve a baranyai gyökerű budapesti) egyetemistáinak karrierútja jól követhető. A területvezető (Gebietsführer) Mischung Konrád mohácsi ügyvéd lett, a területvezető-helyettes Hornung György pécsi ügyvéd. Az egykori sueviás Faulstich Egyed németbólyi orvosból a népcsoport területi egészségügyi felügyelője lett, Steiner Károly pécsi ügyvédből pécsi körzetvezető, a szintén ügyvéd Guszmann Viktorból pécsváradi körzetvezető, s a tevékenyebb tagok között kerül még említésre Krämer János pécsi fiókcsoport-vezető (ekkor még egyetemi hallgató; 1506/1943-1944. sz. alatt fog majd orvosi diplomát szerezni), Rauch [helyesen: Rauh] András (aki 174/1938-1939. sz. alatt orvosi diplomát szerez, ám e jelentésben mecsekszabolcsi tanítóként szerepel), valamint Hoffecker Henrik (szintén hallgató, aki 1938/39 és 1941/42 között volt beiratkozva az orvoskaron, ám tanulmányai lezárásának nincs nyoma az egyetemi anyagokban). MNL BaML, IV.1401.a. (Pécs város főispánjának iratai. Bizalmas iratok), 29/1941. – Steinerről egyébként azt is tudjuk, hogy hatásköre olykor pécsi körzetvezetői posztján is túllépett: a budapesti Volksbund-központ iskolaügyi osztálya (Schulabteilung) 1941 tavaszán őt bízta meg, hogy a népcsoport számára Baranya vármegye községeiben létesíteni kívánt német óvodák rendszerét szervezze meg; amint erről a pécsi rendőrkapitányság által „bizalmas úton megszerzett” s a belügyminiszternek továbbított (1941. március 6.) német nyelvű átirat tanúskodik. MNL BaML, IV.401.a, 133/1741.

³³ Prettl visszaemlékezésében a következő alakban szerepel: „VDH [Vereinigung Deutscher Hochschüler – O.L.] Suevia-Turcica-Fünfkirchen”. PRETTL, 1978/1979. 80.

³⁴ A legális működést biztosító belügyminiszteri engedélyt Bleyer ugyan számtalanszor szorgalmazta, ám halála után a mozgalom „már nem is helyezett súlyt erre”. TAFFERNER, Anton: Ungarndeutsche Studentenvereinigungen unter Jakob Bleyer. Erster Teil bis zum Jahre 1932. *Archiv der Suevia Pannonica*, 3 (1966). 39–50., 50.

Wiktorin, Otto Mayer, Ludwig Leber). Az utóbbi neve különösen fontos, mert ő hamarosan az egyik legközelebbi munkatársa lesz Bleyernek a népművelődési egyesületen belül, aki – bár német öntudata és a mozgalom érdekében végzett lokális szervezőmunkája révén a közigazgatás figyelmét is magára vonta, sőt még szankciókkal is megpróbálták utána nyúlni az ifjú joghallgatónak a pécsi egyetemen³⁵ – mégsem fogja követni a mester halála (1933) után a német mozgalom volksbundista radikalizálódását, ehelyett inkább passzivitásba húzódik, 1945 után pedig, immár az NSZK-ban, a Magyarországról elmenekültek és kitelepítettek szervezeteinek („Landsmannschaft”-ok) harcában³⁶ a „kettős kötődésű”, mérsékelt irányzat emblematikus figurája lesz a múlttal való szembenézést és a felelősségvállalást elkenő, hungarofób szárny ellenében.³⁷

Érdeemes röviden azt is jelezni, hogy nemcsak egyetemista, hanem középiskolás német fiatalok is gyülekeztek a pécsi Suevia körül. Az egyetemista tagság persze tisztában volt azzal, hogy közülük kevesen kerülnek majd egyetemre, s még kevesebben fogják felvállalni a „népiségi harcot”, különösen akkor, ha tanári vagy papi

³⁵ PTE EL, VIII. 105.b. 83.d. 8.biz./1932-33. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánja 1933. február 27-én levélben fordult az Erzsébet Tudományegyetem rektorához, mivel a hozzá eljutott jelentések szerint Törökbálint községben „mind nagyobb mérvben észlelhető a pángermán mozgalom hatása”. Márpedig e mozgalom irányítója, a törökbálinti „Leber Lajos IV. éves joghallgató” épp a pécsi egyetemen folytatja tanulmányait. E fiatalember (írja az illetékes járás főszolgabírója; jelentését a főispán mellékelte a rektornak küldött leveléhez) „[...] mind gyakrabban fordul meg Törökbálinton és – bár erős megfigyelés alatt tartom, mindezek dacára – olyan eredményes működést fejt ki, hogy a törökbálinti róm. kath. körben legutóbb /két héttel ezelőtt/ megtartott tisztújításnál az ő agitációjának hatása alatt a pángermán mozgalom hívei kerültek be csaknem teljes számmal a tisztikarba.” Szükséges tehát „[...] lépéseket abban az irányban megtenni, hogy nevezett az egyetem dékánja, vagy egyéb más úton leint[er]essék.” A főispán mindezekkel alátámasztva fogalmazta meg a maga kérését, hogy a rektor „[...] Leber Lajos joghallgató ügyében a szükséges lépéseket megtenni és az eredményről engem értesíteni méltóztassék.” A szankcionálás végeredményben nem történt meg, mivel az egyetemi quaestor – március 1-ji jelentésében – arról számolt be, hogy mindhárom kar anyakönyveit átpörgette 1931/32-től visszamenőleg, ám nem akadt rá a szóban forgó hallgatóra. Így aztán két nappal később kelt levelében a rektor arról tájékoztatta a főispánt, hogy „Léber Lajos nevű hallgatója nincs egyetemünknek.” (E tájékoztatásnak ellentmond, hogy Leber Lajos számára az egyetem jogtudományi diplomát állított ki 1933. június 24-én. Az információért köszönet Lengvári Istvánnak.)

³⁶ MUKA Viktória: Adalékok a magyarországi német Landsmannschaftok történetéhez és a kettős kötődésű és „német érzelmű” csoportok ideológiai szembenállásához. *Regio*, 2023/1. 81–103.

³⁷ Leber Lajos (1903–1974), jogász. Bleyer közeli munkatársa, a népművelődési egyesületnek már megalakulásától (1924) kezdve titkára, majd főtítkára egészen annak kényszerű önfeloszlatásáig (1940). A II. világháború után Stuttgartban előbb egy menekülteket segélyező katolikus kötődésű szervezet (Caritas-Flüchtlingshilfe) „ungarndeutsch” részlegének, majd a kitelepített magyarországi németek baden-württembergi egyesületének (Ungarndeutsche Landsmannschaft) vezetője, s annak lapja, az *Unsere Post* alapítója, továbbá majd két évtizeden át a tartományi parlament képviselője a CDU színeiben.

hivatást választanak, ahol a mozgásterük eleve kötöttebb. Mégis úgy döntöttek, hogy őket – mint az egyes falusi közösségek majdani „értelmiségi elitjét” – legalább az érdeklődés és az empátia felébresztése révén közelebb hozzák a hazai németseg problémáihoz, hogy szolgálati helyükön ne eleve ellenségesen tekintsenek majd a németajkú lakosságra, ahogyan tette azt a magyarosítás szolgálatába álló papság nagy többsége.³⁸ A gimnazistákat is szívesen látták tehát saját köreikben a sueviások: az egyikük épp egy pécsi ciszterci gimnazista volt, Adam Schlitt,³⁹ aki a II. világ-

³⁸ A kérdéskörhöz legújabban ld. GRÓSZ András: Keresztutakon. Adalékok a katolikus egyház és a magyarországi németseg két világháború közötti kapcsolatához. In: *A magyarországi németek elmúlt 100 éve. Nemzetiségpolitika és helyi közösségek*. Szerk. EILER Ferenc – TÓTH Ágnes. Budapest, Társadalomtudományi Kutatóközpont–Argumentum, 2020. 65–86. A munka, mely egyaránt elemzi a főpapság és az alsópapság viszonyát a német népművelődési egyesület vidéki szervezeteinek kiépüléséhez, plasztikus példákkal támasztja alá a minket most szűkebben érdeklő pécsi egyházmegye részéről tapasztalható ellenséges magatartást. Zichy Gyula püspök 1925-ben egy Csernoch hercegprímáshoz írott levelében az MNNE szellemiségét „idegennek” nyilvánította az egyháztól, utóda pedig, az amúgy német származású Virág [Blum] Ferenc püspök 1927-ben tette nyilvánvalóvá, hogy a német mozgalmon belül csöppet sem a Bleyer-féle irányvonallal szimpatizál, sőt inkább azt szorgalmazza, hogy az egyes német lakta községek a hitbuzgalmi körök erősítése révén védekezzenek az MNNE lokális terjeszkedésével szemben. (Uo. 69–70.) Az alsópapság, melynek magatartása többnyire idomult a helyi közigazgatás szigorához, a felsőbb instrukciók alapján szintén negatívan tekintett a veszélyesnek minősített Bleyerre és a személyével azonosított német mozgalomra, mint amely „a legvadabb pángermánizmus” révén megbontja a magyar–német együttélés békéjét. (Uo. 76–77.) A mágocsi plébános e véleményével szemben csak kevés vidéki plébános – pl. a főváros környékén Hufnagel Ferenc (Solymár) és Greszl Ferenc (Nagykovácsi) – merete nyíltan felvállalni a német mozgalom támogatását. – A témához ld. még az egykori budapesti sueviás Anton TAFFERNER igen adatgazdag írását: *Die katholischen Donauschwaben in Ungarn (1918–1945)*. In: *Unser gemeinsames Erbe. 1100 Jahre deutsch–ungarische christliche Beziehungen*. Zusammengestellt von HAMBUCH, Wendelin. Budapest, St. Gerhards-Werk, 2001. 149–194.

³⁹ Schlitt, Adam (1913–1990), történész, filológus, néprajzkutató, jogász. A pécsi cisztercieknél tett érettségét (1932) követően előbb Budapesten (Bleyernél) tanult germanisztikát és anglistikát, majd tanulmányait – a joggal kiegészítve – Debrecenben fejezte be. A germanista Huss Richárdnál doktorált 1938-ban, a szülőfalujáról (Szakadát, Tolna vm.) készített – máig példaértékű – nyelvészeti és néprajzi profilú munkával. Tudományos téren a hazai németseggel kapcsolatos kutatásoknak szentelte magát, mintegy 400 publikáció fűződik a nevéhez. A pécsi Sueviához kötődő kapcsolatai után fővárosi egyetemistaként immár a budapesti Suevia tagja lett, amely révén egyenes útja volt a Volksbundba, ahol előbb annak kulturális, majd szociális (népsegélyezési) hivatalát irányította. A front elől csak 1945 áprilisában menekült Ausztriába, majd Németországban, Heidelberg közelében telepedett le, s a sinsheimi gimnázium tanáraként működött. A kitelepített németek kulturális szervezeteiben aktivizálódott (Arbeitsgemeinschaft Donauschwäbischer Lehrer, Ostdeutscher Kulturrat), 1961-ben megalapította a németországi Suevia Pannonica egyesületet, melynek évkönyvét 1982-ig szerkesztette. Lakóhelye, Sinsheim, melynek népművelődési egyesületét is majd másfél évtizedig elnökölte, továbbá új hazája, az NSZK egyaránt magas kitüntetésekkel ismerte el munkásságát. Hagyatékát a tübingeni Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde őrzi.

háború után majd az NSZK-ba kitelepített hazai németek kulturális életének meghatározó személyisége lesz, egyebek mellett alapítója és első elnöke annak a – tudományos periodikát is megjelentető – egyesületnek, amely épp saját, két világháború közti előzményeinek tisztelegve fogja fölvenni a Suevia Pannonica nevet.⁴⁰

A taglétszám bővülésével és az egyesületi keret létrehozásával párhuzamosan rendezésre várt az állandó székhely problémája is. A találkozások kezdeti színhelye, Steiner szállása helyett új központot kellett találni. Mindezt úgy, hogy ne sérüljön a kezdetek óta követett taktikájuk, a „nem feltűnősködni”, illetve „az ellenérdekelt körök szeme előtt rejtve munkálkodni” alapelv. Ezért előbb a város szélén (ők Frühweißtal-nak nevezték a helyet) béreltek egy kicsiny szobát, ahová a távolság ellenére is szívesen kijártak a tagok, majd mikor ennek méreteit már tényleg kinőtték, átmeneti megoldásként egyik társuk, a már 1928-ban meghalt Johann Pfundstein szülői házában kaptak egy nagyobb szobát. A végleges megoldást csak az hozta el, hogy egy másik társuk, Georg Hornung rokonainak házában – immár a városközpontban, a János u. 3. sz. alatt – két szobát is birtokba vehettek. Ez maradt a későbbiekben a pécsi sueviások bázisa.⁴¹

Az új helyen az egyesületi programok is bővültek. Heti rendszerességvé váltak a Suevia-estek, ahol referátumok és a hozzájuk kapcsolódó beszélgetések révén tájékozódott a tagság többnyire a hazai, olykor a külföldi németek helyzetéről, lehetőségeiről. Segítették az eligazodást a külföldi ösztöndíjakról hazatérő társak beszámolóit is, továbbá a lassacskán kiépülő könyvtár, amelyet részint ajándékba kapott (például Pfundstein halála után a szülei által eljuttatott) szakkönyvek, részint pedig a számukra releváns hírlapok és folyóiratok révén gyarapítottak. Utóbbiak közt ott volt az öntudatos németek heti olvasmánya, Bleyer *Sonntagsblatt*-ja, továbbá az újvidéki *Deutsche Zeitung* és a berlini *Deutsche Allgemeine Zeitung* is.⁴² Ezek beszerzését megkönnyítette, hogy a pécsi Suevia lelke, Steiner kiváló kapcsolatot ápolt többek közt az utódállamokbeli német egyetemista szervezetekkel,⁴³ valamint

⁴⁰ A heidelbergi székhelyű, 1961-ben alapított egyesületről (Suevia Pannonica. Vereinigung Ungarn-deutscher Akademiker e.V.) részletesebben ld. <http://www.suevia-pannonica.de/index.html>. – Lapja 1964 óta jelenik meg (*Archiv der Suevia Pannonica*), 1983-tól némileg módosított címmel (*Suevia Pannonica. Archiv der Deutschen aus Ungarn*). – Az egyesület személyes hangvételű alapítástörténetét ld. SCHLITT, Adam: Der Weg zur Gründung der Suevia-Pannonica. *Archiv der Suevia Pannonica*, 2 (1965). 58–61.

⁴¹ PRETTL, 1978/1979. 80.

⁴² *Uo.* 80–81.

⁴³ A jóváhagyott alapszabályok nélkül működő magyarországi Suevia egyesülettel szemben Romániában (Bund deutscher Akademiker in Rumänien) és Jugoszláviában (Landesverband der deutschen Akademiker) a németajkú főiskolások legális szövetségekre tömörülhettek. Vö. TILKOVSKY, 1980. 216.

a németországi hallgatói korporációkat tömörítő szervvel (Deutsche Studentenschaft), s szintúgy a külföldre szakadt németiséget felkaroló számtalan népiségi szerveződéssel.⁴⁴

S ha már a kapcsolatrendszerénél tartunk, nem mehetünk el szó nélkül amellett, hogy Bleyer kimondottan szorgalmazta a magyar egyetemistákkal való eszmecserét is. Prettl emlékezése szerint a mesternek „meggyőződése volt, hogy a magyarországi németiség kérdése csakis kölcsönös egyetértésben és az államnépvel való feltétlen együttműködésben oldható meg”.⁴⁵ Ezért, ha csak némi esély mutatkozott is a magyar hallgatók szemének felnyitására, azt a pécsi sueviásoknak meg kellett próbálniuk. Úgy, ahogyan tették azt a budapesti sueviások is, akár kényes vitákat is felvállalva. Franz Rothen például – aki Steyert követően lett a budapesti egyesület vezetője – kész volt elmenni akár az oroszlánbarlangba is: 1933 novemberében a kimondottan ellenséges Turul⁴⁶ tagsága előtt tartott háromórás szónoklatot a német-

⁴⁴ E kapcsolatépítést külföldi tanulmányútjai nyilván elősegítették. Főntebb szóba került már kétszemeszteres freiburgi ösztöndíja, melynek itthoni beszámítása elé a pécsi egyetem sem gördített akadályt, s nem sokkal ezután a pécsi járás főszolgabírójának egyik – az illetékességi területén honos diákok külföldi tanulmányairól szóló – a főispánnak írt jelentéséből (1929. október 5.) megint arról értesülünk, hogy „Egerág községből Steiner Károly joghallgató [az] 1927. évben volt Berlinben”, hozzátéve azt is, hogy egy másik társával együtt „mindkettő a nagynémet eszme híve és ezért állandó megfigyelés alatt tartatnak bizalmas módon”. Steiner barátja, egy másik (már említett) sueviás hallgató azonban nyilván elkerülte a figyelmét a jelentéstevőnek, aki ugyanitt arról is beszámol, hogy „Hering János mecsekszabolcsi lakos, bölcsészettan hallgató, aki pécsi egyetemi hallgató és egyetemi ösztöndíjjal kíván Ausztriában, Németországban, Belgiumban, Svájcban és főleg Franciaországban lehetőleg 2 féléven át tanulmányokat folytatni; nevezett teljesen megbízható, hazafias érzelmű egyén [...]” MNL BaML, IV.401.a (Baranya vármegye főispánjának iratai. Bizalmas iratok), 227/1929.

⁴⁵ PRETTL, 1978/1979. 79. A visszaemlékező szerint „Bleyer kifejezett kívánságára” kellett „magyar egyetemistákkal is beszédbe elegyedni”, illetve „amennyiben azok törekvéseink iránt megértést mutattak, a kapcsolatot fenntartani”. Utólag azonban maga is úgy értékeli, hogy mindezt „nem túlzottan nagy sikerrel” tudták megvalósítani. (Uo.) – A pécsi egyetemi ifjúságnak a német nemzetiségi törekvésekkel kapcsolatos magatartása kapcsán ld. Rozs András: „Zsidókérdés”, németellenesség, nemzetiségek. (Ideológiai vonatkozások a Turul Szövetség pécsi bajtársi egyesületeinek tevékenységében az 1930-as években.) In: *Tanulmányok Pécs történetéből*, 5–6. Szerk. FONT Márta – VONYÓ József. Pécs, Pécs Története Alapítvány, 1999. 241–258.

⁴⁶ A szervezethez ld. KEREPESZKI Róbert: *A Turul Szövetség 1919–1945*. Budapest, Attraktor, 2012. – SZÉCSÉNYI András: A Turul Szövetség felépítése és szerepe a két világháború közötti ifjúsági mozgalomban. In: *Fejezetek a tegnap világából. Tanulmányok a 19–20. század történelméből*. Főszerk. GERGELY Jenő. Budapest, ELTE BTK, 2009. 214–232. – A Turul pécsi tevékenységéről Rozs András: A Turul Szövetség szervezete Pécsen, 1923–1945. *Baranyai Helytörténetírás*, 1989/1. 171–189. – RAPOSA Vivien Kitti: Keresztény, nemzeti, antiszemita jelszavak nevében. A Turul és Emericana pécsi korporációinak tevékenysége a Pécsi Erzsébet Tudományegyetemen a Horthy-korszakban. In: *Annona Nova XI. A Kerényi Károly Szakkollégium évkönyve*. Szerk. KOMÜVES Dániel. Pécs, PTE Kerényi Károly Szakkollégium, 2020. 153–167.

ség igényeiről, s bár itt csődöt mondott a meggyőző ereje, két héttel később már a református diákok Soli Deo Gloria egyesületénél szerepelt.⁴⁷

Az effajta (ma úgy mondanánk: érzékenyítő) párbeszéd egy másik lehetősége az volt, ha a német egyetemista saját, féllegalitásban működő egyesületével párhuzamosan belépett egy – lehetőleg mérsékelt – magyar hallgatói egyesületbe is. Még Bleyer fia, a Műegyetemen tanuló Ferenc⁴⁸ is meglépte ezt, s egészen az apja ellen irányuló 1933. tavaszi tüntetéssorozatig részt vett az Emericana tevékenységében.⁴⁹ A pécsi sueviások némelyikéről is tudjuk ugyanezt. Steiner, mint joghallgató, az Emericana 1925 októberében alakult pécsi „Ludovicana Corporatio”-jának lett leventéje,⁵⁰ és Prettl illetve Guszmann kapcsán is nyoma maradt a pécsi sajtóban, hogy 1924 októberében az Emericana „Corporatio Quinque Ecclesiensis” csoportjába nyertek felvételt próbaidős apródként.⁵¹

Amikor azonban a meggyőzés esélye szertefoszlott a német népi érdekek képviselésével kapcsolatban, belépett, majd kimondottan előtérbe került a direkt politikai tevékenység. Ennek is több szintje volt persze. Az egyesület működésének korai, az összekovácsolódást elősegítő közös programjai (színhely: „Kakukcsárda”, Tettye-

⁴⁷ Rothen e szerepléseiről a német mozgalom sajtója is beszámolt: Ein Versuch der Verständigung. *Sonntagsblatt*, 1933. november 12. 5. – Für die Verständigung. *Sonntagsblatt*, 1933. november 26. 6.

⁴⁸ Bleyer Ferenc (1909–1942), 1927 szeptembere óta volt a Műegyetem gépészmérnök hallgatója. Törzslapja: BMEL VIII. 104/f. XLI. köt., 256. (Szíves segítségéért köszönet illeti a BME Levéltárából Batalka Krisztinát.) – Ferenc a legidősebb volt Bleyer Jakab három fia közül. Apja halála után a német mozgalom ifjúradikális szárnyához csapódott, aktív publicisztikai tevékenységet fejtett ki – a *Deutscher Volksbote* és a *Günser Zeitung* cikkírójaként –, majd a Volksbund Országos Könyvtárának vezetője lett, s azt egy több mint 40 ezer kötetes gyűjteménnyé építette ki. Fényképes nekrológját a Volksbund napilapjában a népcsoport sajtófőnök-helyettese készítette el. Ld. Ph. B. [Böss, Philipp]: † Franz Bleyer. *Deutsche Zeitung*, 1942. október 17. 3.

⁴⁹ MNL Veszprém Vármegyei Levéltára (VeML), XII.21. I/c. Priori Concilium 1926–1939. Az 1933. június 14-i Priori Concilium tárgysorozata, 9. n. p.: Bleyer Ferenc bejelenti kilépését az Emericanából.

⁵⁰ Az egyetemalapító Nagy Lajos királyról elnevezett Ludovicana – Imrefy Imre ítélőtáblai bíró (mint prior) és Virág Ferenc pécsi megyéspüspök (mint protector) irányítása alatt – az Emericana II. pécsi (és XXIX. országos) fiókegyesületeként 1925. október 28-án alakult meg. Az alakuló ülésen fölvetett jegyzőkönyv fölsorolja az alapító tagokat – Dominusok, Nagyasszonyok, Leventék csoportosításban –, akik közt az utóbbiak sorában találjuk Steiner Károly joghallgatót (Pécs, János u. 3.). – A városban a II. világháború idejére már öt Emericana-fiókszervezet működött: Corp. Alta Ripa, Corp. Barania, Corp. Istropolitana, Corp. Ludovicana, Corp. Quinque Ecclesiensis. MNL BaML, Pécs város egyesületi alapszabályainak gyűjteménye, IV.1428/53. Foederatio Emericana.

⁵¹ Foed. Emericana Corporatio Quinque Ecclesiensis. *Pécsi Est*, 1924. október 12. 3. – Az Emericana pécsi beágyazottságához Rozs András: A Foederatio Emericana Pécssett. (A katolikus egyetemi és főiskolai hallgatók bajtársi egyesületének pécsi tevékenysége 1923–1944.) *Baranya*, 1991/1–2. 200–216. – A szervezetről szélesebb kontextusban UJVÁRY Gábor: Egyetemi ifjúság és katolicizmus a „neobarokk társadalomban”. A Foederatio Emericánáról. In: Uő.: *A harmincharmadik nemzedék. Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban”*. Budapest, Ráció, 2010. 413–493.

vendéglő) és az elmaradhatatlan vasárnapi kirándulások idővel átalakultak egyfajta tudatos és átgondolt kirajzássá, mely a környező német falvakat célozta meg, előbb csak Pécs környékére fókuszálva, később már többnapos vagy hetes vándorlás formájában Baranya és Tolna távolabbi járásaiban is.

Mindez azért bír jelentőséggel, mert évekkel megelőzte a harmincas években föl-erősödő (még a megye alispáni és szolgabírói jelentéseiben is csak ekkortájt felbukkanó) és többnyire németországi egyetemistákhoz kötött Wandervögel-mozgalmat.⁵² A cél nyilvánvalóan a német népi öntudat megőrzését illetve fellobbantását ösztönző politikai agitáció volt. E korai, lokális és spontán akció hamarosan új életre kelt egy központi, budapesti iniciativa, s persze egy jóval tudatosabb tervezés formájában. A fővárosi sueviások 1934 nyarán többhetes vándorútra indultak, s ennek során öt (többfős) csoportban bejárták az ország német településterületeit, összesen 125 falut, majd mind az öt csoport külön jelentésben összegezte tapasztalatait az érintett német lakosság kulturális állapotáról, politikai öntudatáról, s főképp az asszimiláció előrehaladtáról.⁵³ Mindezek előzményét kell látnunk a pécsi sueviás diákok húszas évekbeli kirándulásaiban.

⁵² A nemzetiszocialista időszakban a németországi egyetemi hallgatók – nyári szüneteikben – szervezett, de nem hivatalos keretek közt zajló, a célországgal nem egyeztetett, ezért titkos „országszolgálati bevetéseken” (Landesdiensteinsatz) vettek részt a délkelet-európai, köztük magyarországi német településterületeken, s ennek során felvilágosító, nemzeti öntudatra ébresztő tevékenységet folytattak, mindezt valami fedőtevékenység, leginkább tudományos projekt végzésének álcája mögé rejtve. A magyar hatóságok szinte vadásztak rájuk, többségüket hamar kizsuppolták az országból. Vö. *A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944.* Szerk. RÁNKI György – PAMLÉNYI Ervin – TILKOVSKY Loránt – JUHÁSZ Gyula. Budapest, Kossuth, 1968. 182–183. (74. sz. forrás: Mackensen követ jelentése, 1936. december 8.) – Az egyetemisták igen alapos felkészítéséről, a munkaterületekre vonatkozó beosztásukról, a munkatervükről (a legfontosabb prioritásokkal), a kapcsolattartásukról, a patronáló szervezetek földrajzi alapú csoportosításáról, a várható eredményekről ld. Staatsarchiv Würzburg, Bestand RSF, I 30g 113, Kurt Marschelke levele az Auswärtiges Amt/Kulturabteilung számára (Halle, 1935. május 31.) és Marschelke jelentése (Halle, 1935. június 25.); továbbá *uo.*, Bestand RSF, I 30g 115/1, Plan über die Ausgestaltung der Deutschumsarbeit der Deutschen Studentenschaft in Südost-Europa (Volker Dick, dát. nélk.). – A felkészítést végző intézményekkel, egyebek mellett a müncheni Südost-Instituttal, illetve a különféle birodalmi ifjúsági szervezetekkel (így a vándormozgalomban részt vállaló nemzetiszocialista leányszervezettel; Bund Deutscher Mädel–BDM) való kooperáció kapcsán ld. Orosz László: *Tudomány és politika. Fritz Valjavec (1909–1960) a két világháború közötti magyar–német tudománypolitikai kapcsolatokban.* Budapest, Ráció, 2014. 46. – Az újonnan felbukkanó jelenség pontos leírását adja, ill. számba veszi a vonatkozó korábbi rendeleteket és a figyelem fokozására int Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter „Valamennyi alispánnak, valamennyi csendőrkertületi parancsnokságnak, a m. kir. csendőrség budapesti és vidéki főkapitányának” címzett utasítása (1934. június 20.). MNL BaML, IV.401.a (Baranya vármegye főispánjának iratai. Bizalmas iratok), 149/1934.

⁵³ Az akcióról tartalmas forrásközlő tanulmány áll rendelkezésünkre, ld. TILKOVSKY Loránt: A budapesti SUEVIA vándorcsoportjainak jelentései a magyarországi németiség helyzetéről 1934 nyarán.

A politikai tevékenységnek már egy másik síkját jelentik az MNNE baranyai helyi csoportjaival⁵⁴ (Bleyer direkt utasítására) ápoltszoros kapcsolatok. Nem volt titok, hogy a német mozgalom lokális vezetői és a sueviás ifjak keresték egymás társaságát, információkat cseréltek, vagy épp a budapesti központ bizalmas utasításait továbbították. A kapcsolatok baráti minőségét jelzi, hogy e helyi nagyagyük némelyike (például Ágidius Faulstich németbólyi orvos, vagy épp Ignaz Hoffecker hássági gazdálkodó) még a diákok karácsonyi rendezvényeit is megtisztelte jelenlétével.⁵⁵

Az pedig immár az egészen direkt politikai tevékenység körébe sorolandó, hogy a pécsi Suevia tagjai, együtt a fővárosi társaikkal, minden elképzelhető módon (agitációval, szervezéssel, futárszolgálattal) segítették Bleyert a parlamenti választások idején. Az 1922-es választáson, óriási ellenszéllel megküzdve, Bleyer s vele együtt pártja teljes 9 fős képvisellete kibukott a parlamentből. létfontosságú volt tehát a német nemzetiség érdekképvisellete szempontjából, hogy ismét mandátumhoz jusson, azaz sikerrel behúzza a villányi választókerületet. Ez végül 1926 decemberében és 1931 nyarán is sikerült neki, dacára ama leplezetlen aknamunkának, amely mindig gátolni igyekezett választási kampányát (s amelynek a baranyai főispáni és

---

Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv, 31 (2000). 89–107. – Az e forrásközlésben is szereplő I. diákcsoport (vezetője: Franz Schuster) mágoosi megjelenéséről helyi forrás is tudósít. A település csendőrséneke parancsnoka a hegyháti főszolgabírónak jelentette (1934. július 2.), hogy a kocsmá udvarán rendezett mulatságon a német nótákat éneklő és hangosan duhajkodó helyiek között három idegen, „tanuló kinézésű” fiatalembert is fölfedezett, akikről az igazoltatás során kiderült, hogy budapesti egyetemisták (Schusztér Ferenc, Hach Márton, ifj. Wekerle József), akik „Baranyavármegye és az itt levő Mecsekhegység megismerése céljából közös elhatározással 1934. június 28-án indultak el Budapestről” s vándorlásuk során „mindenhol a magyarországi német népművelődési egyesület helyi csoportok elnökeinél szállásolták el magukat, kik vendégül látva, őket élelemmel mindenhol díjmentesen ellátták.” Ebből kiindulva „alapos a gyanú, hogy nevezettek a budapesti központ utasítására a német lakta községekben pángermán mozgalmat terjesztenek”. A jelentést a főszolgabíró július 6-án továbbította a főispánnak, s az alispán számára is részletes jelentést tett (Sásd, 1934. július 5.). MNL BaML, IV.401.a (Baranya vármegye főispánjának iratai. Bizalmas iratok), 165/1934.

⁵⁴ A legelső helyi szervezet 1924-ben alakult Püspöknádasdon (neve 1950 óta Mecseknádasd), s 1940-ig, az MNNE felszámolásáig 70 baranyai fiókszervezet létesült. Vö. MÁRFI Attila: Baranya megye egyesületeinek vizsgálata (1915–1950). *Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve*, 1987/1988. 251–288., 256. – E szervezetépítés jól követhető a HUN-REN TK Kisebbségkutató Intézetének EILER Ferenc által összeállított és koordinált kereshető adatbázisában: *A magyarországi német szervezetek helyi és regionális szintű aktivitása 1924 és 1945 között.* = <https://kisebbségkutató.tk.hu/adatbazis/nemet-aktivitas-1924-es-1945-kozott>

⁵⁵ PRETTL, 1978/79. 81. – Faulstichről (a budapesti Gothia, majd a Suevia egykori tagjáról) OROSZ, 2021. 305. – Hoffecker (a szakirodalomban néhol Hofecker), akinek két fia is – Heinrich és Erwin – a pécsi német egyetemisták köréhez tartozott, Bleyer bizalmasaként és szűkebb köre tagjaként a „Schwäbische Türkei” nem egy településén alapított MNNE-fiókszervezetet.

alispáni iratokban egyaránt beszédes dokumentumai lelhetők fel).⁵⁶ Mindeközben a sueviás fiatalok, fővárosiak és pécsiek egyaránt, a népművelődési egyesület legmagasabb pozícióiba emelkedtek, kivált azt követően, hogy 1931 őszén – ellensúlyozandó Gratz Gusztáv MNNE-elnök megbékélésre törekvő, a feltartóztathatatlan asszimilációba belenyugvó irányát – az ügyvezető alelnök Bleyer a német mozgalom radikalizálódó magjából létrehozta a Német Munkaközösséget, amelyben látványosan felülreprezentáltak voltak megbízható sueviásai.⁵⁷ A politikai közéletben a személyével és a nemzetiségi emancipációs mozgalmával szembeni ellenszenv megélése látványosan lecsapódott Bleyer 1933. májusi nevezetes parlamenti beszédében, halála előtti utolsó képviselőházi felszólalásában, melynek nyomán – amint erről

⁵⁶ Az 1926-os választási kampány során, november 30-án este egy németbólyi [1950 óta Bóly] vendéglőben az egykori minisztert és a társaságában lévő (szintén egykori parlamenti képviselő) Gündisch Guidót egy rendőrjárőr letartóztatta, majd „szuronytszegezve és lövésre készen” bekísérte a helyi csendőrsre, ahol a kihallgatás $\frac{3}{4}$ 9-től egész másnap hajnali 4 óráig tartott. Ekkor (egy Bleyer által bérelt autón) átkísérték őket a mohácsi főszolgabíró hivatalába, ahonnan aztán 7 óra tájban távozhattak csupán – ekkor már sűrű bocsánatkérések közepette. A kínos incidensről a főispán azonnal értesítette a miniszterelnököt; mint írja, aznap reggel 6-kor telefonon értesítették a „letartóztatásról”, így ő már csak arra utasíthatta a főszolgabírót, hogy mivel „a járőr eljárása kifogás alá eshetik, fejezze ki előttük a történetekért sajnálkozását”. MNL BaML, IV.401.a (Baranya vármegye főispánjának iratai. Bizalmas iratok), 182/1926. – Az eset jóval részletesebb leírását és a választási kampány során Bleyer által elszenvedett egyéb sérelmek részletes (16 pontba foglalt) leírását adja Gündisch december 2-i dátummal ellátott panaszbeadványa, amelyből az Egységes Párt Bleyer ellenében föllépő hivatalos képviselőjelöltjének szembeötlő hatósági hátszele, Bleyer kampányrendezvényeinek akadályozása, plakátjainak letépése, röplapjai nyomtatási engedélyeinek megvonása, korteseinek karhatalmi zaklatása, sőt nyílt megfélemlítése stb. mellett a minket most szűkebben érdeklő szegmens, vagyis a sueviás kötődésű fiatal segítőkét ért abúzusok is jól nyomon követhetők: Faulstich szállásadójának presszionálása a fiatalember távozásának elérése érdekében (7. p.), vagy épp az az eset, amikor Lebertől és hallgatótársától Babarcon a csendőrök elvették igazolványukat, s egy hosszas kihallgatási procedúra után diszkrétan közölték velük, jobban járnak, ha mihamarabb távoznak még a környékről is (12. p.). MNL BaML, IV.410.a. (Baranya vármegye alispánjának iratai. Elnöki iratok), 155/1926. – Négy évvel később, a választásokhoz közeledve is találunk példát arra, hogy a helyi közigazgatás akadályozni igyekezett Bleyer kapcsolattartását a választóival. A mohácsi főszolgabíró 1930. december 8-i jelentésében arról tájékoztatja a főispánt, hogy az országgyűlési képviselő Nagynyárádra tervezett gyűléséhez nem adta meg a hozzájárulást (adminisztratív jellegű okból: „mert a bejelentés aláírva nem volt, és megállapítható sem volt, hogy ki részéről terjesztetett elő”), az ott érinteni kívánt témák – úgymint az iskolai oktatás, az istentiszteletek és a levantekepzés nyelve – kapcsán azonban jelzi, hogy a visszajelzések szerint (a főszolgabíró Németbólyt emeli ki) a lakóknak „nyelvi téren panaszaik évek óta nem voltak és fölöttebb kívánatos lenne, hogy a magyar országgyűlés egyik képviselője a kákán csomót ne keressen és ilyen panaszokat ne kovácsoljon”. MNL BaML, IV.410.a., 121/1930.

⁵⁷ Bleyer budapesti egyetemista fiataljai (Basch, Rothen, Albert, Schnitzer, Einwachter, Kronfuß, Leber, Faulstich) mellett egy pécsi sueviás nevet (Steiner) is fölfedezhetünk az alakuló ülést dokumentáló jegyzőkönyvben. Vö. TILKOVSKY Loránt: Die Entfaltung der Krise der deutschen Bewegung in Ungarn (1930–1932). *Acta Historica*, 1980/1–2. 150–165., 148–150.

konferenciasorozatunk ötödik állomásán referáltam – kiobbant a korszak egyik legnagyobb diákzavargása.

Ez azonban már átvezet minket a Bleyer halála utáni időszakba, a nemzetiségi csatározások új korszakába, amikor az egyetemről időközben kikerült sueviás diákság, valamint a hallgatói egyesületben az ő helyüket átvevő újabb nemzedék immár a radikalizálódó német mozgalom (előbb a Volksdeutsche Kameradschaft, majd 1938-tól a Volksbund) szolgálatában folytatja egyre hangosabb és a magyar állam elvárásaira nyíltan fittyet hányó politikai tevékenységét. Mindez egy következő tanulmányhoz is elegendő anyagot biztosít számomra.